

vrouwelijke vakbondsbestuurders) de internationale normen (zoals gelijke beloning) in de binnenlandse verhoudingen kunnen aanwenden.

Bob Reinalda

H. A. C. M. Notenboom, *De strijd om de begroting. Het vastlopen van de staatsfinanciën in de jaren zeventig* (Nijmegen: Valkhof pers, 2002, 320 blz., ISBN 90 5625 127 9).

Dit boek handelt over de financiële politiek in ons land in de turbulente jaren 1973-1980. Deze tijd wordt gekenmerkt door politieke en economische structuurbreuken. De studie gaat in op twee kabinetsperiodes, die van het kabinet-Den Uyl (1973-1977) en die van het daaropvolgende kabinet-Van Agt I. Het relaas eindigt in februari 1980, de maand waarin de KVP-minister van financiën Andriessen aftreedt. In hetzelfde jaar wordt de KVP als partij opgeheven, terwijl de fractie in de Tweede Kamer al eerder in de CDA-fractie was opgegaan. In het eerste gedeelte zijn de hoofdrolspelers minister Duisenberg van financiën en KVP-fractievoorzitter Andriessen. In het tweede gedeelte zijn dat minister van financiën Andriessen en Lubbers, als voorzitter van de CDA-fractie.

Het boek bouwt voort op twee eerdere studies van Notenboom, respectievelijk over de periode 1963-1967, getiteld *De val van het kabinet-Cals* en over het tijdvak 1967-1973, met de titel *Toen de wereld nog maakbaar leek*. In zijn nieuwe boek laat de auteur eerst de eerder al behandelde perioden opnieuw — maar dan in vogelvlucht — de revue passeren. Notenboom heeft zijn boek geschreven vanuit de invalshoek van KVP-kamerlid en op een aantal plaatsen ook vanuit de positie van lid van het Europese parlement. Anders dan de twee eerste boeken is het nieuwe boek in de eerste persoon geschreven. Het is mede daardoor subjectiever — ook volgens de schrijver zelf —, maar er is uitdrukkelijk geen sprake van memoires. Het onderwerp is de financiële politiek in Nederland, en de betrokkenheid daarbij van de KVP als partij en van de auteur als politicus. Van belang is dat Notenboom, zoals hij ook een aantal malen zelf aangeeft, als lid van de KVP-fractie in 1973 geweigerd heeft instemming te betuigen met het optreden van het kabinet-Den Uyl. Hij was het op een aantal essentiële punten — onder meer met betrekking tot de openbare financiën — oneens met de programmatische grondslag van het kabinet.

Notenboom heeft dus zijn plaats in het politieke spectrum duidelijk aangegeven. In lijn daarmee geeft hij soms ook nogal persoonlijk getinte oordelen over een aantal deelnemers aan het politieke en maatschappelijke bedrijf. Vooral Den Uyl moet het ontgelden, terwijl er daartegenover betuigingen van groot respect en zelfs vriendschap zijn in de richting van Duisenberg. Niettemin heeft Notenboom de bedoeling gehad om een wetenschappelijk verantwoord boek aan te bieden dat mede door bronvermeldingen verifieerbaar is.

Hij plaatst de financiële politiek tegen de achtergrond van de algemene politieke ontwikkeling. Zijn stelling is dat de christendemocratie te weinig verzet heeft gepleegd tegen de overaccentuering van de verzorgingsstaat door met name de sociaaldemocratie. Hij erkent op enkele plaatsen wel dat ook in de christendemocratische partijen en dan vooral in de KVP steeds sterke stromingen hebben bestaan die de verzorgingsstaat hebben willen uitbouwen. Hij kent daar echter nauwelijks een onafhankelijke rol aan toe. Toch zou de vraag essentieel geweest zijn of juist de meerderheid van de KVP niet een belangrijke zelfstandige factor is geweest bij de verdieping van de verzorgingsstaat, zowel in de behandelde periode als in de jaren daarvoor, met name in de jaren zestig.

Voor Notenboom is het pure christendemocratische gedachtegoed gericht op subsidiariteit, beperking van de staatsinvloed en een sobere financiële politiek. Volgens hem heeft het streven naar meer overheidstaken toch vooral de overhand kunnen krijgen, omdat dit christendemocratische gedachtegoed steeds weer is verkwanseld door een zucht naar compromissen en macht. Dit gedachtegoed is volgens hem met name opgeofferd aan het streven naar een samengaan van de confessionele partijen KVP, ARP en CHU tot één CDA.

Helaas worden deze gedachten over een belangrijke politieke ontwikkeling door de schrijver maar zeer beperkt, niet overtuigend en ook weinig kritisch uitgewerkt. Het gaat in deze studie vooral over het macro-budgettaire beleid, waarin de ijzeren driehoek van financieringstekort, lastendruk en uitgaventotaal centraal staat. Het structurele begrotingsbeleid, de uitgavenpolitiek en het belastingbeleid zijn de relevante factoren. En deze op zichzelf interessante onderwerpen krijgen een nogal taaië behandeling, met veel aandacht voor technische en procedurele details.

De hoofdmoot van het boek bestaat uit een omstandige en vaak al te gedetailleerde opsomming van de verschillende bijdragen aan de financiële discussies in fracties, Tweede Kamer, ministerraad en media. Een diepgaande analyse van het geboden materiaal ontbreekt veelal. Soms worden ook feitelijke vragen niet uitgewerkt. Zo wordt een opmerkelijke ommezwaai van de ambtelijke studiegroep begrotingsruimte in 1973 gesignaleerd. Deze mondde uit in een op uitgavenverhoging gericht advies, dat veel invloed op de politieke gang van zaken heeft gehad. De ommezwaai wordt door Notenboom onverklaarbaar genoemd. De lezer vraagt zich af waarom de auteur niet via interviews de achtergrond van deze gebeurtenis heeft proberen te achterhalen.

De conclusie moet luiden dat het boek weinig nieuwe, verrassende gezichtspunten oplevert ten aanzien van de ontwikkeling van de overheidsfinanciën in een tijdperk, dat voor de overheidsfinanciën in politieke en technische zin toch erg interessant is geweest. Wel is in de studie veel grondmateriaal geïnventariseerd, waarop anderen kunnen voortbouwen.

J. K. T. Postma

J. J. van Dijk, *Strategie of eigen weg? ACOM 1982-2002* (Leusden: ACOM, 2002, 248 blz., ISBN 90 807145 18).

In het Nederlandse organisatieleven vormen de zogenaamde militaire belangenverenigingen een merkwaardig fenomeen. In vele opzichten gelijken zij op vakverenigingen maar hun positie ten opzichte van de werkgever heeft — en had zeker in het verleden — een ander karakter, omdat zij corporaties van overheids personeel zijn. Het heeft daardoor bijvoorbeeld tot 1983 geduurd voordat het stakingsrecht van ambtenaren expliciet werd erkend.

De Algemeen christelijke organisatie van militairen (ACOM), die het initiatief nam tot de uitgave van dit gedenkboek, is een onderdeel van het Christelijk nationaal vakverbond (CNV). Zij ontstond in 1982 door een fusie tussen de in 1902 opgerichte Nationale christen onderofficieren vereniging (NCOOV) en de Rooms-Katholieke onderofficiersbond Sint Martinus, die in 1911 tot stand kwam. Aan deze fusie was een lang en soms moeizaam onderhandelingsproces voorafgegaan. Tekenend is dat toen in 1962 de samenwerking tussen onderofficierenverenigingen ter sprake kwam, namens de afdeling Ermelo van de Christelijk sociale onderofficieren vereniging (die men zou kunnen aanduiden als de tak van de NCOOV die zich vooral bezighield met de stoffelijke belangenbehartiging) verklaard werd dat men geen behoefte had 'de macht van Rome ook op dit punt te helpen uit te breiden.' (40) Dat deze en andere fusies